

DESTANDAN TÜRKÜYE DÖNÜŞEN BİR METNİN
DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ:
“KARADAĞ’DA DÜŞMAN TOPU PATLIYOR”*

WHAT A TEXT THAT TURNS FROM BALLAD TO FOLK SONG
SUGGESTS: “ENEMY CANNON EXPLODES IN KARADAĞ”

Süleyman FİDAN

Özet

Sözlü kültür ortamında teşekkül eden metinlerin yapı ve içerik bakımından sanatsal değerinin yanı sıra bir diğer işlevi de bireysel ve toplumsal olayları kayıt altına almasıdır. Özellikle manzum türler sözel belleğin kayıt biçimlerinden birisidir. Bu çerçevede Türk kültür tarihinde âşıklık geleneği içerisindeki halk edebiyatı metinleri, geçmişi anlamak ve yorumlamak adına önemli verileri ortaya koyar. Bunlardan birisi destan türüdür. Âşık tarzı şiir geleneğinde destan, toplumu ilgilendiren bir olay veya konu etrafında oluşturulan ve geleneksel ezgilerle icra edilen bir türdür. Genellikle koşma nazım biçiminde söylenen destanlar âşık şiirinin en uzun türü olup genellikle bir olay etrafında şekillenir. Bu metinler aynı zamanda sözlü tarih metni olarak okunabilir. Bu bağlamda “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor” adlı türkü metni, Millî Mücadeleye katılan bir âşık olan Bardızlı Âşık Nihanî tarafından askerinin motivasyonu artırmak için söylenmiş bir destandan doğmuştur. Kars, 93 Harbinden (1877-1878) sonra Ardahan ve Batum’la birlikte Ruslara bırakılmış ve kırk yılı aşkın bir süre Rusların ve onların yerleştirdikleri Ermeni çetelerin elinde kalmıştır. Deli Halit Paşa önderliğindeki birlikler Erzurum ve Artvin’in çetelerden temizlenmesinden sonra, Bolşevik İhtilaliyle Ruslar tarafından Ermeni çetelere bırakılan Kars’a yönelmiştir. Nihanî’nin “Vurun Aslanlarım”, “Vurun Evlatlarım” adlarıyla da bilinen bu koçaklama-destanı âşık fasıllarının kapanışında söylenir olmuş, repertuar kayıtlarına girmiş, zamanla türküleşmiş ve radyo-televizyon programlarında söylenmeye başlanmıştır. Türküleşme sürecinde ise başta kısaltılma olmak üzere, kelimeleri değiştirme, bazı isimleri çıkartma gibi farklı müdahaleler görülmektedir. Bu çalışmada eserin tespit edilen varyantları karşılaştırılacak, değişme ve değiştirilme sebepleri tartışılacak, sözlü tarih merkezli bağlamsal yorumlamalar yapılacaktır. Bunun yanında Kars ve buraya bağlı mevkiler, Âşık Nihanî, Deli Halit Paşa, düşman çeteciler/komutanlar gibi yer ve şahısların sözel belleğe kaydedilmesi ve türkü yoluyla bellek aktarımının sağlanması ele alınarak metne müdahalelerin aktarıma etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Sözlü tarih, destan, türkü, Âşık Nihanî, Deli Halit Paşa, Kars.

* Bu makale 07-09 Şubat 2020’de Kıbrıs Batı Üniversitesi’nde gerçekleştirilen II. Akdeniz Bilimsel Araştırmalar Kongresi’nde aynı başlıkla sunulan bildirinin yeniden ele alınması ve genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

.. Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, Gaziantep / Türkiye suleymanfidan@gmail.com

Süleyman Fidan

Destandan Türkiye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”

What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

Abstract

In addition to its artistic value in terms of structure and content, texts formed in an oral culture environment are also to record individual and social events. Particularly verse types are one of the forms of recording of verbal memory. In this framework, folk literature texts in the tradition of minstrelsy in Turkish cultural history reveal important data in order to understand and interpret the past. One of them is the type of ballad. In the minstrel tradition of poetry, the ballad is a genre created around an event or subject that concerns society and performed with traditional melodies. The ballads, which are generally sung in the form of kosma verse, are the longest genre of minstrel poetry and are shaped around an event. These texts can also be read as oral history text. In this context, the text of the folk song entitled “The Enemy Cannon Explode in Karadağ” is a ballad that was said to increase the motivation of the soldier by Bardızlı Aşık Nihanî, a minstrel who participated in the National Struggle. After the 93 War (1877-1878), Kars was left to the Russians with Ardahan and Batumi and remained in the hands of the Russians and the Armenian gangs they placed for more than forty years. The troops led by Deli Halit Pasha turned to Kars, which was left to the Armenian gangs by the Russians after the Bolshevik Revolution after Erzurum and Artvin were cleared of the gangs. This epical folk poem, also known as Nihanî’s “Vurun Aslanlarım”, “Vurun Evlatlarım”, was sung at the closing of the minstrel chapters, entered in the repertory records, became folk song over time and started to be sung in radio television programs. In the becoming folk song process, different interventions such as changing the words, removing some names, especially shortening are observed. In this study, the determined variants of the work will be compared, the reasons for changing will be discussed, and contextual interpretations based on oral history will be made. In addition, the effect of interventions on the text will be evaluated by addressing the verbal memory of people and places such as Kars and its affiliated places, Aşık Nihanî, Deli Halit Pasha, enemy gangsters / commanders and ensuring memory transfer via folk songs.

Keywords: Oral history, ballad, folk song, Minstrel Nihanî, Deli Halit Pasha, Kars.

Giriş

Âşık tarzı şiir geleneğinde toplumda derin izler bırakan konular “destan” türüyle kayıt altına alınmış ve geleceğe aktarılmıştır. Âşık destanlarında konu ve hacim sınırlaması yoktur. Olayın toplumda ve âşıkta bıraktığı iz ile âşığın maharetine bağlı olarak konu uzun uzun işlenebilir¹. Sözlü ve kayıtlı ortamlarda icra edilmiş olan bu destanlar aynı zamanda birer sözlü tarih metnidir. Gerek toplumsal olayı işleyenler olsun gerekse bireysel bir konuyu detaylandıranlar, destanın söylendiği dönemle, olayla ve şahıslarla ilgili bilgi verir. Bu çalışmaya konu olan eser de söylendiği dönemle ilgili bilgiler vermesi bakımından önemlidir ve bir sözlü tarih metni

¹ Âşık destanlarının konu tasnifi ile ilgili olarak bkz. Çobanoğlu, 2000.

olarak değerlendirilebilir. Bu noktada belirtmek gerekir bir olayı anlatan halk edebiyatı metinlerin tamamı sözlü tarih açısından değerlendirilemeyebilir; çünkü her edebî metin kurgusaldır ve sanatçı veya icracılar tarafından konu değişime uğrayabilir. Sözlü tarih çalışan bir araştırmacının, metne ve söylendiği döneme dikkat etmesi, konuya hassasiyetle yaklaşması gerekir:

Herhangi bir olay veya yerle ilgili olarak tarihî bilgiye yalnızca resmî tarih yazıcıları tarafından tutulan kayıtlar vasıtasıyla ulaşılmaz. Söz konusu odaklarca tutulan kayıtlar farklı nedenlerden dolayı yanlış olabilir, eksik olabilir veya olayların bütün cephelerini ortaya koyabilecek nitelikte olmayabilir. Bu noktada bir olay veya yerle ilgili kapsamlı tarihî bilgiye ulaşabilmek için resmî tarih yazıcılığının kural ve yöntemlerinin yanı sıra edebiyat malzemelerinden ve genel olarak o bölgeye ait sözlü kültür ürünlerinden de faydalanılabilir. Zira, sözlü kültür ürünlerinin yaratıcıları, yaşadıkları dönemin olaylarına kayıtsız kalmayıp bir şekilde bu olayları edebî-estetik süzgeçlerden geçirerek yeniden anlatırlar (Fidan, 2011, s. 146).

Bu doğrultuda Millî Mücadele döneminde, 1920’de Âşık Nihanî tarafından bizzat cephede söylenen “Vurun Aslanlarım” (bu eser Vurun Evlatlarım, Halit Paşa Marşı, Kars’ın Kurtuluş Türküsü, Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor adlarıyla da kayıtlara geçmiştir) adlı destan dönemle, coğrafya, çatışmalarla, öne çıkan şahıslarla ilgili bilgilere işaret etmekte ve bilgiler resmî kayıtlarla örtüşmektedir. Farklı varyantları bulunan bu eserin en kapsamlısına Nihanî hakkında oluşturulan kitapta rastlanılmaktadır. Buradaki metinler oğlu Abdülmecit’in defterinden ve yine Abdülmecit ve diğer oğlu Şerif’in sözel belleklerinde yer alanlardan oluşturulmuştur. Torunu Zekeriya Gedik (2016) tarafından hazırlanan bu çalışmaya konu olan şiirin sekiz bentle en geniş hâlini görebilmekteyiz (V-1). Karşılaştırmaya dâhil edilen diğer metinler ise Nida Tüfekçi’nin notaya alıp TRT arşivine eklediği eser (V-2), Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu ve Rüstem Alyansoğlu’nun 1980’de Ankara Radyosunda icra ettikleri karşılaşmanın kapanışında okudukları eser (V-3) ve Armağan Elçi’nin Şeref Taşlıova’nın Âşık Kahraman’dan öğrendiği metinler üzerine yaptığı çalışmada yer alan eserdir (V-4). Bu eserlerden kitapta yer alan dışındakilerin kaynağı her ne kadar Şeref Taşlıova ve Murat Çobanoğlu olsa da icra bağlamlarına göre metinde farklılaşmalar meydana gelmiştir.

2. Metnin Yaratım>Oluşum Bağlamı

Türk halk şiirinde kahramanlık türkülerinin, seferberlik ağıtlarının, asker türküsü ve ağıtlarının yoğun bir şekilde üretildiği>yakıldığı dönem 20. yüzyılın ilk çeyreğidir. 93 Harbinden (1877-1878) sonra yaşanan sürgünler, Osmanlı coğrafyasından aralıksız devam eden savaşlar halkı her yönden

Süleyman Fidan

Destandan Türkiye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”

What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

perişan etmiştir. Bütün bu olumsuzluklar ve yaşananlar sözlü kültür belleğinde anlatılar ve edebî metin formlarıyla kuşaklar arasında aktarılagelmiştir. “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor” adlı türkü ise yıllarca süren çatışmaların, acıların son evresinde 1920’de Âşık Nihanî tarafından söylenmiş bir destandan ortaya çıkmıştır. Artvin ve Erzurum’un kurtarılmasından sonra Türk birlikleri bir araya gelip son hamlede Kars’ı Ermeni çetelerin elinden kurtarmaya çalışmışlardır. Birliğin komutanı Deli Halit Paşa, orduyla birlikte sefere katılan Nihanî’den, yorgun ve bitkin düşen askerin motivasyonunu artırması için bir destan söylemesini ister. Bunun üzerine Âşık Nihanî, “Vurun Aslanlarım” destanını cephede dile getirir. Bu destan aynı zamanda Nihanî’nin yılarca süren eziyetin, esaretin, ailesinden şehadetlerin yansımalarıdır. O, bizzat yaşadıklarını doğal bağlamında ifade etmiştir. Bu hususta destanın ortaya çıkmasına vesile olan Deli Halit Paşa ve Nihanî hakkında bilgi vermek gerekecektir.

Âşık Nihanî, 1884’te Erzurum’un Şenkaya ilçesinde bağlı Bardız bucağına bağlı Göreşken köyünde doğmuştur. Çocukluğunda medrese eğitimi alan Nihanî’nin asıl adı Mustafa’dır. Köydeki bir merasim sonrasında dağlık alanda şehit mezarını ziyarete gittiklerinde çalıların arasında kaybolur ve burada âşıklığa başlamasına vesile olan rüyayı görür. Torunu Zekeriya Gedik (2016) tarafından hazırlanan kitapta âşığın bu rüyayı ve bade içmesi geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Şehit mezarının yakınındaki sudan abdest alıp mezarın yanında namaza duran Nihanî, ikinci rekâta rüyaya dalar. Rüyasına gelen üç pirin elinden aşk badesi içer ve Afganistan Beylerinden Abdülrahman’ın kızı Mihriban’ın sureti gösterilir. Ardından da âşığa pirlar tarafından “Nihanî” mahlası verilir (Gedik, 2016, s. 7-11). Daha sonra Nihanî fırsatını bulup dönemin usta âşıklarından Sümmanî ile görüşür². Gelenek hakkında eğitim alır, onunla ve babası Recep Usta’yla birlikte sefere çıkıp Artvin ve civarını dolaşırlar. 1915’te Sarıkamış Harekâtında Türk ordusuna yardım ettikleri gerekçesiyle Nihanî’nin köyünden 190 kişi sürgün edilir. Bunlar içinde âşığın ailesinden babası ve kardeşleri dâhil 11 kişi vardır. Köyün bütün erkeklerinin toplandığı bu olayda Nihanî, Norşin’de çalışmada olduğu için sürülmemiştir (Gedik, 2016, s. 19). Daha sonra köye dönen Nihanî, kadınları ve çocukları Ermeni çetelerden korumak için köyün dışında ıssız bir mağaraya yerleştirmiştir. Bir gün köyde sakladıkları bulguru almak için köye gittiğinde Ruslara yakalanmıştır. Tutuklanıp sürgüne tabi olmuş, yolculuk esnasında daha önce köylerinde ağırladıkları Rus ordusunda görev yapan Kazan Türklerinden olan komutanla karşılaşılır. Onun desteğiyle kurtulur (Gedik, 2016, s. 20-25). 1917’de Bolşevik İhtilalinden sonra Ruslar bölgeyi Ermeni çetelere

² Başka kaynaklarda ise rüya sonrasında hemen Sümmanî’nin çağrıldığı, Nihanî ile karşılıklı çalıp söyleyerek rüyada pir dolusu içtiğinin anlaşıldığı ifade edilmektedir (Çağlar, 1952; Günay, 1999, 112).

bırakarak çekilirler. Milli güçlerin gayretiyle Artvin ve Erzurum çetelerden temizlenir. Ancak 93 Harbinden sonra Ruslara bırakılan Kars, Ardahan ve Batum işgal altındadır. 1920’de Kazım Karabekir ve Deli Halit Paşa komutasındaki birlikler bu şehirleri kırk iki yıllık esaretten kurtarmak için harekete geçerler. Nihanî de orduya katılarak sefere çıkar.

Nihanî yaşadığı olayların etkisiyle gelişen destancılığıyla tanınır. Aynı zamanda çağdaşı usta âşıklar Sümmanî ve Şenlik’le görüşmüş, sanatçı yönünü geliştirmiştir. Erzurum âşıklık geleneğinde kendisinden sonra gelen âşıkları etkilemiş, çoğuyla karşılaşma yapmıştır. Cumhuriyet döneminde birçok şehirde sanatını icra etmiştir. 1942 yılında Ankara Halkevinin daveti üzerine Ankara’ya gelir. Bu esnada radyoda sesini duyurur (Gedik, 2016, s. 30). Bastırılması için araştırmacılara verdiği şiir defteri Ankara’da kaybolur. Doğan Kaya, kaybolan defterdeki yüzlerce şiirin görülmemesine rağmen eldeki şiirlerden dahi Nihanî’nin sanatçılığındaki ustalığın tespit edilebildiğini belirtmektedir (Kaya, 2015). Nihanî, 1966’da gözlerini tedavi ettirmek için İstanbul’a gider ve 1967’de orada vefat eder.

“Halit Paşa Marşı” olarak da tanınan bu destanın söylenmesini isteyen Deli Halit Paşa ise, birçok savaşta ve cephede yararlılık göstermiş, son tahlilde Milli Mücadelenin Doğu ve Batı cephelerinde bulunmuş, Doğu cephesinde halk kahramanı olmuştur. Halit Paşa, Kastamonu ilinin, Taşköprü ilçesinin, Yazı köyü eşrafından Tütün Gümrüğü Nazırı Hacı Osman Bey’in torunudur. Babası Ahmet Bey’dir. Halit Paşa, 1884 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir (Üçüncü, 2012, s. 548). Onun askerî hayatına bakıldığı zaman, 14 Ocak 1901’de Harp Okulu’na girmiş, 22 Ağustos 1903’te ise teğmen olarak bu okuldan mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra 3. Orduya görevlendirilmiştir. İzmir, Arnavutluk, Yemen’de görev yapmıştır. Yemen’de birçok çatışmaya katılmıştır. 27 Aralık 1911’de yüzbaşı olmuştur. Aynı tarihlerde 7. Kolordu, 59. Alay, 3. Tabur, 1. Bölük Komutanı olmuştur (Süslü ve Balcıoğlu, 1999, s. 125). Halit Paşa 1912 yılında Trablusgarp’a gitmiş daha sonra Balkan Savaşlarına katılmak üzere Çatalca’ya atanmıştır. Daha sonra İnzibat Subaylığına akabinde ise Harbiye Nezaretine alınmıştır.

1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı sonrası 17 Ocak 1915’te Yakup Cemil Bey’in Kafkasya Müretteb Alayı’nın 2. Tabur Komutanlığı’na tayin edilmiştir. 23 Haziran 1915’te binbaşılığa terfi etmiştir. 14 Haziran 1916’da yarbaylığa yükselmiştir. 21/22 Haziran 1916’da ağır yara aldığından dolayı İstanbul ve Viyana’da tedavi olmuştur. Mayıs 1917’de Tunceli’de oldukça başarılı işler yapmıştır. 1918 başlarında Tunceli, Erzincan, Nenehatun ve Erzurum’u almıştır (Öztürk, 1993, s. 100). 19 Mart 1918’de 3. Kafkas Tümeni Komutanlığı’na tayin edilerek Batum’a gitmiş ve Batum Muharebesine katılmıştır. Tümeni ile Ahıska’yı muhasara ederek, Ahılkelek’in Batısını zapt etmiş ise de, bu esnada Mondros Ateşkesi ilan

Stileyman Fidan

Destandan Türkiye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”

What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

edilmiştir. Bu gelişme üzerine Tortum’a çekilmiştir. Bu esnada İngilizlerin baskısı sonucunda görevinden alınmıştır. Halit Paşa 9. Kafkas Tümen Komutanlığına atanmıştır. 27 Eylül’de Ermenilere karşı büyük zaferler kazanmış, bu başarısının ardından 6 Aralık 1920 yılında olağanüstü terfiden albaylığa yükselmiştir (Üçüncü, 2012, s. 548). Daha sonra Batı cephesinde görev yapan Halit Paşa 1923-1925 yılları arasında Ardahan milletvekilliği yapmıştır. Halit Paşa 9 Şubat 1925 günü Mecliste Başbakanlık bütçesi tartışıldığı esnada, vurulmuş ve 14 Şubat 1925 tarihinde ise vefat etmiştir (Karabekir, 2009, s. 943).

Yiğitliğinden, cesaretinden, heyecanlı ve öfkeli tavırlarından dolayı “Deli” lakabıyla birlikte anılan Halit Paşa, Birinci Dünya Savaşında ve Millî Mücadelede cepheden cepheye koşmuş bir komutandır. S. Bahadır’a (2017, s. 504-512) göre onun kahramanlıkları dilden dile dolaşmış, adı doğan çocuklara verilmiş, anlatılara, türkülerle konu olmuştur. Bütün bunlar onun Kuzeydoğu Anadolu’da bir “halk kahramanı” olarak anılır olmasını sağlamıştır. R. Dorson geleneksel kahramanın ortaya çıkışıyla ilgili yaygın olarak kabul edilen görüşü şu şekildedir: “Sürekli bir biçimde bir arada yaşayan bir insan topluluğu, mahalli ve mesleki bir kahraman hakkında yaygın anlatılar, türküler ve şiirler söylendiği zaman gerçek bir halk kahramanı yaratılmış olur” (Dorson, 1959, s. 200’den akt. Çobanoğlu, 1999, s. 29). Yörede halk kahramanı olarak görülen Halit Paşa’nın vesilesiyle söylenen “Vurun Aslanlarım” destanı başta âşık karşılaşmaları olmak üzere birçok bağlamda söylenmiş, Halit Paşa ve Kars’la anılır olmuştur.

3. “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”un İcra Bağlamları ve Türküleşmesi

Âşık Nihanî’nin sekiz bentten oluşan destanındaki (V-1) ilk dikkat çeken nokta farklı adlarla anılıyor olmasıdır. Bunun sebebi gerek Türk Halk Edebiyatında gerekse Klasik Türk Edebiyatında şiire özel bir ad verme yerine tür adıyla anılmasının yaygınlığıdır. Dolayısıyla âşık bunu “destan” olarak ifade etmiştir. Daha sonra modern şiirin etkisiyle adlandırmalar yapılmıştır. Üst başlıkta ifade edildiği gibi eserin farklı adlarla anılıyor olma sebebi bu olabilir. “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor” olarak yaygınlaşması ise türküler genellikle ilk dizeleriyle adlandırılır. Türküleşme sürecinde destanın ilk dizesi bu esere ad olmuştur.

Yörede tanınan, yaygınlaşan bu koçaklama-destan başta kahvehane olmak üzere, köy odaları, şenlikler, bayramlar gibi âşık karşılaşmalarının kapanışında icra edilmiştir. Doğu Anadolu kahvehane icralarının kapanış bölümünde genellikle koçaklama türünde bir eser sunulur. D. Düzgün, Erzurum’da kahvehanedeki icranın kapanışını şu şekilde belirtmektedir:

Programın sonuna doğru genellikle karşılaşma için kürsüye çıkmış bulunan birden fazla âşık bulunur ve koçaklamalar da bu âşıklar tarafından koro halinde söylenir. Köroğlu'na veya bir başka aşığa ait koçaklama ile program bitirilir. Özellikle Köroğlu'nun 'Mert dayanır, namert kaçır' dizesiyle başlayan şiiri çok söylenir. Erzurum âşık kahvelerinde en çok söylenen koçaklama türündeki şiirlerden biri de Bardızlı Nihanî'nin 'Atın aslanlarım Allah aşkına/ Şehit olanınız cennet köşküne' biçimindeki nakarat dizeleriyle sunulmuş olan şiirdir (Düzgün, 1998, s. 224).

Sözlü kültür ortamında doğan ve âşıklar aracılığıyla yaygınlaşan bu destan 1971 yılında ezgisiyle kayıt altına alınmış ve notalanmıştır (V-2). Nida Tüfekçi, eseri Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova'dan dinlemiş ve onları kaynak kişi olarak göstermiştir; ancak kayda geçirilirken mahlas bölümüne yer verilmemiş, âşığın adı herhangi bir şekilde anılmamıştır. Bu tutum türkülerin "anonim" olması gerektiği düşüncesinden ve yöreye ait gösterilme çabasındandır. TRT repertuarında âşıklara ait birçok eser bu şekilde kaydedilmiştir.

Cumhuriyet döneminde farklı kurum ve kişilerin başta türkü olmak üzere folklor ürünlerinin derlenmesine önem verilmiştir. Ulus devletin inşasında halk kültürü ürünlerin millî seviyeye ulaştırılması ve onlardan çağdaş yaratmalar çıkarılması hedeflenmiştir. Darülelhan, konservatuvarlar ve Ankara Radyosundan sonra 1960'lı yıllarda TRT'nin kurulmasıyla derleme çalışmaları sürdürülmüştür. A. Öztürkmen'in (2009, s. 216) aktardığına göre 1-15 Eylül 1967'de Gaziantep, Burdur, Van, Erzurum, Trabzon, İzmir ve Balıkesir civarından 1738 türkü derlenmiştir. A. Öztürkmen, her ne kadar derleme yöntemi ve derlemecilerin tavırları üzerinde çeşitli kriterler belirlenmiş olsa da bu tarz çalışmaların bürokrasi sınırları içinde yapıldığını ve içerik ile icra problemleri doğurduğunu ifade eder:

TRT bünyesinde başlatılmak istenen derleme çalışmaları, özellikle folklorda 'yöntem' konusuna eğilmeleri bakımından önem taşır. Bu yöntemler tamamen 'saha araştırması' meselesinin Türkiye koşullarında neler gerektirdiği sorusundan yola çıkılarak saptanmış olsalar da, devlet destekli folklor araştırmalarında 'bürokrasinin sınırları' içinde nasıl bir yol izlenebileceği konusunda fikir üretir. Günümüz etnografisinin, araştırmacının sahadaki merkezi kimliğini ve sahada ortaya çıkan iktidar ilişkilerini de sorgulayan cepheleri, devlet destekli kurumlardaki folklor araştırmacılarının hiç de gündeminde değildir. Bu anlamda devlet mekanizmalarının yine devlet iktidarı ile mobilize edilerek yapılan birçok folklor derlemesinin

Süleyman Fidan

Destandan Türkiye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”

What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

içerik ve icra açısından problemleri olduğu da kaçınılmaz gerçektir (Öztürkmen, 2009, s. 217).

Günümüz folklor anlayışında yöreyi, anonimliği ve derlemeciyi ön plana çıkaran, sanatçıyı görmezden gelen bu tavır eleştirilmekte ve hataların düzeltilmesi için gayret sarf edilmektedir. “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”un içeriğinde de birçok değişme-değiştirme göze çarpmaktadır. Birinci dışındaki üç varyantın da kaynak kişileri aynı olmasına rağmen metinlerde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum âşıkların farklı icralarda türküyü farklı okumuş olma ihtimalini düşündürdüğü gibi sözlü kültür ortamından alınan bir eserin kültür endüstrileri aracılığıyla yaygınlaşma ve ulusallaşma serüveninde eleştirilere maruz kalmaması için bir önlem olarak da değiştirilmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Bu iki ihtimalden ikincisi ağır basmaktadır. Çünkü türkü çalışmalarında metnin çeşitli nedenlerle müdahalelere maruz kaldığı bilinmektedir (Fidan, 2017, s. 85-86). M. Özbek, türkü sözlerinin öykünme yoluyla, yanlış anlaşılır endişesiyle, ahlâkî değerlere aykırı bulunarak değişikliğe uğradığından bahsetmektedir (2009, s. 39-40). Adı geçen koçaklama örneğinde ise uluslararası ilişkileri olumsuz etkileme ihtimaline karşı böyle bir önlem alınmış olabilir. Eserin türküleşme sürecinde sözel metninde ne gibi değişimler olduğunu varyantların karşılaştırılmasıyla daha net görülecektir:

V-1, altışar dizeli sekiz bentten oluşmaktadır. İlk üç mısralarda farklı ifadeler yer almakta, dördüncü mısraların ilk kelimeleri değişmekte (vurun, sarın, sürün, atın, tutun, bilin, görün, bilin), son mısrada ise Kur’an-ı Kerim’den alınan ayet tekrar etmektedir (Kur’an-ı Kerim Saff 61/13).

V-2, şiirin birinci, dördüncü ve beşinci bentlerinin ilk üç mısraları türkünün bentleri olarak alınmış; birinci bendin dördüncü ve beşinci mısraları da kavuştak olarak yazılmıştır. Ayet kısmı çıkarılmıştır. Birinci dörtlükte yer alan “Mazmanof hırsından iki çatlıyor” dizesi “Hasmımız hırsından iki çatlıyor” şeklinde, son bentte ise “Ermeni’nin kökü gelsin büsbütün”> “Düşmanın kökü gelsin büsbütün” ve “Antranik Tiflis’e kaçıyor tutun”> “Bozulmuş ordusu kaçıyor tutun” şeklinde değiştirilmiştir.

V-3, Mazmanof, Antranik ve Ermeni ifadeleri çıkarılmamıştır. Kavuştağın ikinci tekrarında “vurun” yerine “atın” ifadesi kullanılmıştır.

V-4, sadece iki bende yer verilmiştir. Birinci bentteki “Mazmanof hırsından iki çatlıyor” ifadesi şiir kısmında bu şekilde yazılmışken, nota bölümüne “Hırsına Mazmana fikir fikir çatlıyor” şeklinde yazılmıştır. Nakarat kısmında ilk dizeler ise “Yarın evlatların Allah aşkına” ve “Vatan evlatların Allah aşkına” şeklindedir.

Görüldüğü üzere ana metin olarak aldığımız V-1, türküleşme serüveninde sekiz bentten üç bende düşmüş, hatta V-4'te iki bent kaydedilmiştir. Ayrıca ayetin yer aldığı mısra çıkartılarak kavuştak iki mısraya çekilmiştir. Her bendin sonundaki emir kipinde çekimlenen farklı eylemler yerine ilk bentteki “vurun” ifadesi nakaratta kullanılmıştır. İçerik açısından bakıldığında özellikle düşmanlarla ilgili şahıs, yer ve ırk ifadeleri yerine aynı sayıda heceden oluşan kelimeler yerleştirilmiştir (Mazmanof>hasmımız, Ermeni'nin>düşmanın da, Antranik>bozulmuş, Tiflis'e>ordusu). Dinî ifadelerin yoğun olduğu bentler ile ayet türküye alınmamıştır. V-4 ise iki bent eklenmiş, nota bölümündeki ifadelerle, şiir bölümüne yazılanlar arasında farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin V-1'deki “Mazmanof hırsından iki çatlıyor” dizesi şiir kısmında “Hırsından Mazmanof iki çatlıyor” olarak verilmişken, nota bölümüne “Hırsına Mazmana fikir fikir çatlıyor” gibi bir ifade yazılmıştır. Ayrıca birinci nakaratta “yarın” ifadesi notada “yarın” olarak yer almış, diğer varyantlarda yer almayan “Vatan evlatların Allah aşkına” ifadesi ise ikinci bendin nakarati olarak yazılmıştır.

4. Sonuç

Sözlü gelenek içinde oluşan ve zamanla geniş bir zeminde yaygınlaşıp türkülen “Karadağ'da Düşman Topu Patlıyor” destanı, Milli Mücadele yıllarında cepheye söylenmiş bir destandır. Dolayısıyla Kars'ın işgalden kurtulmasını, savaşın geçtiği coğrafyayı, o dönemde öne çıkan düşman komutanlarını, Ermeni mezalimini, dinî değerlerin ve bağımsızlığın önemini anlatan bir sözlü tarih metnidir. Ancak eser türküleşirken gerek âşıkların gerekse araştırmacılarının müdahalelerine maruz kalmıştır. Sazlı-sözlü kahvehane ortamında icra edildiği için olsa gerek dinî ifadeler azaltılmıştır. Ayrıca kayıtlara geçirilirken Rus komutan “Mazmanof/Mazmanov”, Ermeni çete lideri “Antranik” ve “Ermeni” ifadeleri uluslararası ilişkilerdeki kaygıyla değiştirilmiş, metin kısaltılmıştır. Ayrıca gözden kaçırma ve yanlış işitmeler de ifadelerin değiştirilmesinde etkilidir. Türk halk müziği çalışmalarında sık sık rastlanılan eserin sanatçıdan koparılması ve ifadelerin sansürlenmesi, günümüz folklor anlayışında kabul edilemez. Sonuç olarak halk müziğinin ana damarlarından birisi âşıklık geleneğidir ve gelenekten alınan eserlerin âşıkla birlikte anılması ve metnin ana dokusunun zarar görmemesi için değiştirmelere mahal verilmemesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Bahadır, S. (2017). Kurtuluş Savaşı Mücadelesinden ‘Halk Kahramanı’ Statüsüne, Deli Halit Paşa, *Route Educational and Social Science Journal*, 4(8), 504-512.
- Çağlar, B. K. (1952). Bardızlı Nihanî, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 2/52.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Halk Kahraman Kalıbı ve Sosyo-Psikolojik İşlevleri, *Millî Folklor*, 41, 29-35.

Süleyman Fidan

Destandan Türkiye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”
What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dorson, R. (1959). *American Folklore*. Chicago: Chicago University Press.
- Düzgün, D. (1998). Erzurum’da Âşık Kahvehanesi Geleneği, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Hzl: M. Özarslan-Ö. Çobanoğlu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 205-224.
- Elçi, A. (2015). The Legends Minstrel Şeref Taşlıova Transmitted from Minstrel Kahraman in the Context of Oral History Text, *Millî Folklor*, 106, 14-33.
- Fidan, S. (2011). “Sözlü Kültür-Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri”, *Turkish Studies*, 6(4), 139-148.
- Fidan, S. (2017). *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi-Geleneksel Müziğin Medyadaki Serüveni*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gedik, Z. (2016). *Bardızlı Âşık Nihani, Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Günay, U. (1999). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabekir, K. (2009). *Günlükler (1906-1948), 2. Cilt*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, D. (2015). Âşıklık Nihanî’nin Âşıklık Geleneği İçindeki Yeri, *Bardız’da Nihanî Paneli*. 15.12.2019
http://dogankaya.com/fotograf/asik_nihaninin_asiklik_gelenegi_icindeki_yeri_dogan_kaya.pdf
- Özbek, M. (2009). *Türkülerin Dili*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- II. Dönem 1923-1927, 3. Cilt*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Öztürkmen, A. (2009). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Süslü, A.ve M. Balcıoğlu (1999). *Atatürk’ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TRT Türk Halk Müziği Repertuarı.
- Üçüncü, U. (2012). “Halit Paşa Olayı ve Yankıları”, *History Studies*, V.4, 547-571.

Varyantlar

V-1: Zekeriya Gedik'in Nihani'nin Oğullarından Derlediği Destan Metni

Vurun Aslanlarım

Karadağ'da düşman topu patlıyor
Asker hücum etmiş Kars'ı atlıyor
Mazmanof hırsından iki çatlıyor
Vurun aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

Atın aslanlarım Kars'ı alalım
Yaralı millete ilaç saralım
Ermeni'yi topta esir kılalım
Sarın aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

Süvariler gelmiş atın gemliyor
Mırmanof vurulmuş kanlar damlıyor
Ermeni süngüden gayet hamlıyor
Sürün aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

Kars'ın kalasında Yahni çölünde
Askerler yürüyor Gümrü yolunda
Halit Paşa önde tüfek elinde
Atın aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

Halit Paşa der ki durmayın atın
Ermeni'nin kökü gelsin büsbütün
Antranik Tiflis'e kaçıyor tutun
Tutun aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

On dört asır evvel peygamber gitti
Bu dini bizlere emanet etti
Ceddimiz bu dini sardı berk etti
Bilin evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

Stileyman Fidan

Destandan Türküye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”

What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

Dinimiz uludur, şereftir, şandır
Bizi şahlandıran kalpte imandır
Türk ordusu coştı ne de yamandır
Görün evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib”

Nihanî bu bayrak düşer mi hele
Sıdk-ı hulûs çalış şehitler gele
Her savaşta geldi göründü bile
Bilin aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne
“Nasrun minallah ve fethün karib” (Gedik, 2016: 81-82)

V-2: TRT Repertuarında Yer Alan 1971 Tarihli Derlemenin Notası

DERLEYEN
NIDA TUFEKCI

DERLEME TARİHİ
9-10-1971

NOTAYA ALAN
NIDA TUFEKCI

YÖRESİ
KARS

KİMDEN ALINDI?
AŞIK SEREF TAŞLIOVA
HURMET ÇOBANOĞLU

SÜRESİ:

VURUN EVLATLARIM
(KARS'IN KURTULUŞ TÜRKÜSÜ)

Türkiye giriş Serbest 2-3

KA RA DAĞ DA DÜŞ MAN TO PU PAT LI LI
RAR SIN KA LE SIN DE YAH NI CO LUN
HA LIT PA SA DEĞ KI DUR MA YIN A

YOR AS KER HÜ CEM İT MİS KAR SI A LI YOR HIR SON ŞAN HA SI
DE AS KER İ LER LI YOR GÜM RÜ YO LUN DA HA LIT PA SA ÖN
TİN DÜŞ MA NIN DA KÖ KÜ GEL SİN BÜS BÜ TÜN BÖ ZUL MUŞ OR DU

MI MİZ GAT LI YO RU VU RU NEV LAT LA RİM AL LA HAS
DE TÜR FEK E LIN DE -- -- -- -- --
SU KA LI YOR TU TUN -- -- -- -- --

KI HA SE HI DO LA NI MI Zİ CEN NET KÖŞ KÜ NE
-- -- -- -- --
A TİN AS LAN LA RİM AL LA HAS KI NA
-- -- -- -- --

SE HI DO LA NI MI Zİ CEN NET KÖŞ KÜ NE
-- -- -- -- --

KARA DAĞDA DÜŞMAN TOPU PATLIYOR HARSIN KALESİNDE YAHNI ÇÖLÜNDE HALIT PASA DENKİ DÜŞMANIN ATINI
ASKER HÜCUMİ ETMİŞ KARSI ALIYOR ASKER BERLIYOR GÜMRÜ YOLUNDA HALIT PASA ÖNDE TUFEK ELİNDE DÜŞMANIN KÖKÜ GELSİN BÜSÜTÜN
HİSSENA HÜŞMİZ ÇATIYOR HALIT PASA ÖNDE TUFEK ELİNDE BOZULMUŞ ÖRÜSÜ KAÇIÖR TUTUN
Bağılantı. KURUN EVLATLARIM ALLAH AŞKINA Bağılantı. Bağılantı.

NOT: Türkünün bir abidesi HALIT PASA MARSİ'dir.

V-3: 1980 Ankara Radyosu Kaydı (Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Rüstem Alyansoğlu)³

Ş. TAŞLIOVA: Karadağ'da düşman topu patlıyor,
Asker hücum etmiş Kars'ı atlıyor,
Hırsından Marzmanof iki çatlıyor.

BİRLİKTE: Vurun evlatlarım Allah aşkına,
Şehit olanınız Cennet köşküne,
Atın aslanlarım Allah aşkına,
Şehit olanınız Cennet köşküne.

Ş. TAŞLIOVA: Kars'ın kalesinde, Yahni çölünde,
Asker ilerliyor Gümrü yolunda,
Halit Paşa önde, tüfek elinde.

BİRLİKTE: Vurun evlatlarım Allah aşkına,
Şehit olanınız Cennet köşküne,
Atın aslanlarım Allah aşkına,
Şehit olanınız cennet köşküne.

Ş. TAŞLIOVA: Halit Paşa der ki durmayın atın,
Ermeni'nin kökü gelsin büsbütün,
Antranik Tiflis'e kaçıyor tutun.

BİRLİKTE: Varın evlatlarım Allah aşkına,
Şehit olanınız Cennet köşküne,
Atın aslanlarım Allah aşkına,
Şehit olanınız Cennet köşküne.”

³ TRT Ankara Radyosu Müdürlüğünden alınan kaydın kopyası SF Arşivindedir.

Süleyman Fidan

Destandan Türküye Dönüşen Bir Metnin Düşündürdükleri: “Karadağ’da Düşman Topu Patlıyor”

What A Text That Turns From Ballad to Folk Song Suggests: “Enemy Cannon Explodes in Karadağ”

V-4: Armağan Elçi’nin Şeref Taşlıova’dan Derlediği Eserin Notası⁴

KARADAĞ’DA DÜŞMAN TOPU PATLIYOR (DESTANI HAVASI)

Okuyan: Âşık Şeref TAŞLIOVA

Notaya Alan: Armağan COŞKUN ELÇİ

A h Ka ra dağ da düş man to pu pat lı yor

As ker hü cum et miş Kar sa at lı yor Hır sı na maz ma na

fi kir fi kir çat lı yor Ya rin ev lat la rı Al lah aş

kı na Şe hid o la nı mız cen net köş kü ne

Karadağ’da düşman topu patlıyor
Asker hücum etmiş, Kars’a atlıyor
Hırsından Marzmanof iki çatlıyor

Yarın evlatlarım, Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne

Halit Paşa der ki, durmayın atın
Ermeni’nin kökü gelsin büsbütün
Antranik Tiflis’e kaçıyor tutun.

Vatan evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanımız cennet köşküne

⁴ Elçi, 2015, s. 26’dan alınmıştır.